

DOI: 10.32347/2786-7269.2025.13.278-292

УДК 711

к.т.н., доцент **Голик Й.М.**,

g.jolana@ukr.net, ORCID: 0000-0001-5135-0711,

Федорянич Т.В.,

t.fedoryanich13@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8256-0073,

Пудгородська Ю.А.,

pudgorodska.yuliia@student.uzhnu.edu.ua, ORCID: 0009-0000-8933-336X,

Ужгородський національний університет

РОЗВИТОК МЛИНАРСТВА НА ТЕРИТОРІЇ ЗАКАРПАТТЯ, ЯК ЗАКЛАД ОБСЛУГОВУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ

Об'єктом дослідження в статті є млинарство, як заклад обслуговування населення і точка прикладання людини. З історичних часів у галузі млинарства, на Закарпатті працювала чимала кількість населення. Водяний млин працював у більшості поселень регіону. Навіть у найменшому млині могло працювати двоє чи троє працівників. В індустріальний період розвитку суспільства млинарство чи борошномельна індустрія носило промисловий характер. Млинарство завжди було поширене на території України, тісно пов'язане з розвитком землеробства, і відповідно осілим способом життя. Разом із самим землеробством, воно складає константу української етнічності. Обробка зернових культур розпочалася від часу появи й поширення землеробства на українських землях. Зародившись як традиційний вид господарчої діяльності українців, млинарство з часом перетворилось у одну з найважливіших галузей харчової промисловості, яка переробляє зерно на борошно та крупи. Також поява млинів в тому чи іншому поселенні мала важливий вплив на розвиток системи розселення, зайнятості населення та розвиток міжпоселенних зв'язків.

Ключові слова: млин, система розселення, поселення, заклад обслуговування населення, точка прикладання праці.

Постановка проблеми. Об'єктом і суб'єктом соціально-економічного розвитку є людина. Від його кількісної і якісної характеристик залежать демографічні процеси у суспільстві, які мають великий вплив на багато параметрів трудового потенціалу і соціальні якості людини. Зв'язок розвитку населення із виробництвом здійснюється через трудові ресурси, через систему зайнятості. Населення – природна основа відтворення трудових ресурсів, головна похідна продуктивна сила суспільства. З часів виникнення млинарства воно було закладом обслуговування населення і точкою прикладання праці.

Млинарство виконувало соціально-економічні функції. У містах великі млини розглядалися як промислові зони, де були зайняті працею найняті працівники. А у постіндустріальний період - млинарство (борошномельне виробництво) остаточно сформувалося у виробництво харчової промисловості.

Вважається, що водяні млини з'явилися першими за вітряки. Бурхлива сила води запускала цілий механізм, вона майже не залежала від погоди, вода текла завжди. Більшість водяних млинів в Україні було розташовано на річках з "характером" - Південний Буг та Рось. Чимало було їх і на Закарпатті, яке ще в сиву давнину славалося водяними млинами, адже в період XVII – XVIII століть альтернативи їм не було. Особливо широкому розповсюдженню водяних млинів на цій території посприяла наявність значної кількості гірських потоків та невеликих річок.

Характерним для Закарпаття було те, що млин становив лише частину млинарської садиби, яка мала й інші господарські будівлі. Це різні ступи-сукновальні для биття матерії з овечої вовни, валила для відбілювання та розпушування вовняних виробів. Ці господарські споруди цікаві простими, але практичними механізмами, які приводила в рух вода.

Як свідчать документи фонду Державного архіву Закарпатської області, в 1875 році в чотирьох комітатах краю були 953 млини, з яких тільки 13 парових, 704 – малих водяних, кінних та вітряних. На них наприкінці XIX століття щороку переробляли понад півмільйона центнерів зерна. А працювало тут 2546 робітників, у тому числі 1208 мельників, 1175 помічників, 112 поденників та 75 машиністів. Проте у вік електрифікації відпала потреба використовувати такі малопродуктивні механізми, як водяні млини. Особливо прискорився їх занепад з приходом радянської влади та організацією колгоспів. Мірошників змушували покидати свою справу, у багатьох селах споруди млинів руйнували, спалювали. Покинуті млини часто нищились від паводків, адже ніхто вже не дбав про врегулювання млинівок.

Нині вцілілі млини зберігають як пам'ятки історії розвитку техніки. Деякі з них стали експонатами музеїв просто неба — скансенів, як в Україні, так і за кордоном. Усі ці пам'ятки — віхи технічного прогресу мають велику наукову та мистецьку цінність.

Метою публікації є дослідження історичних аспектів системи розселення, вплив розташування млинів для розвитку поселень, як заклад обслуговування населення, забудові сільських поселень, розвитку міжпоселенних зв'язків та зайнятості населення.

Виклад основного матеріалу.

Види млинів. Якщо поділити млини за типами, то на території України були розповсюджені наступні:

- Вітряки
- Водяні млини
- Парові млини
- Електричні
- Дизельні
- Моторні
- А ще існували такі забуті і, на жаль, вже втрачені млини на воді –

«наплавні млини».

Для території України характерні два типи водяних млинів – стаціонарні (гребляні) і наплавні. Наплавні млини базувалися лише на великих річках, зокрема на Дніпрі, Десні, Дністрі, Сіверському Дінці, Сеймі, Ворсклі.

Стаціонарні водяні млини на українських землях мали значно більше поширення. Початково відомі, так звані, нижньобійні млини, які встановлювалися прямо в річковому потоці. Колесо-привід оберталося під тиском течії й обслуговувало лише жорна. Враховуючи низький коефіцієнт корисної дії, таке колесо намагалися виготовляти якнайширше. Пізніше з'явилися й інші, досконаліші типи. З XVII ст. поряд з архаїчними нижньобійними колами (підсубійними, підсубійниками, підслідниками, підливними) були вже поширені верхньобійні – наливні, коречні, корчаки. Коефіцієнт корисної дії цього кола був значно вищий попереднього.

За матеріалами будівництва млини можна поділити на дерев'яні, кам'яні та цегляні.

З тисяч водяних млинів, що стояли колись в Україні та на Закарпатті зокрема, сьогодні вцілілі лічені одиниці. Більшість з яких давно використовується не за призначенням. Діючий водяний млин тепер – дивина (рис.1).

Історія. Млинарство почало поширюватись ще за часів неоліту. Початковий етап розвитку технічного способу обробки зерна включав у себе використання для розмелювання зерна, зернотерок, дерев'яних ступ із спеціальними товчками. Ручні жорна становили наступний щабель розвитку млинарської техніки. Вони мають довгу і складну історію використання і тривалий час лишалися єдиними зернообробними механічними пристроями в селянських господарствах. Така ситуація зберігалася навіть із появою млинів, оскільки їхня початкова кількість і потужність не могла забезпечити всіх споживачів. Йшов час, знаряддя праці удосконалювалися, вони ставали більшими і вже не потребували важкої ручної праці. Застосовували силу тварин, а також сили природи – воду та вітер. XIX століття зі своєю промисловою революцією у вигляді індустріалізації принесло свої

удосконалення в розвиток млинарської справи: з'явилися парові млини, моторові, дизельні, а з появою електрики – електричні.

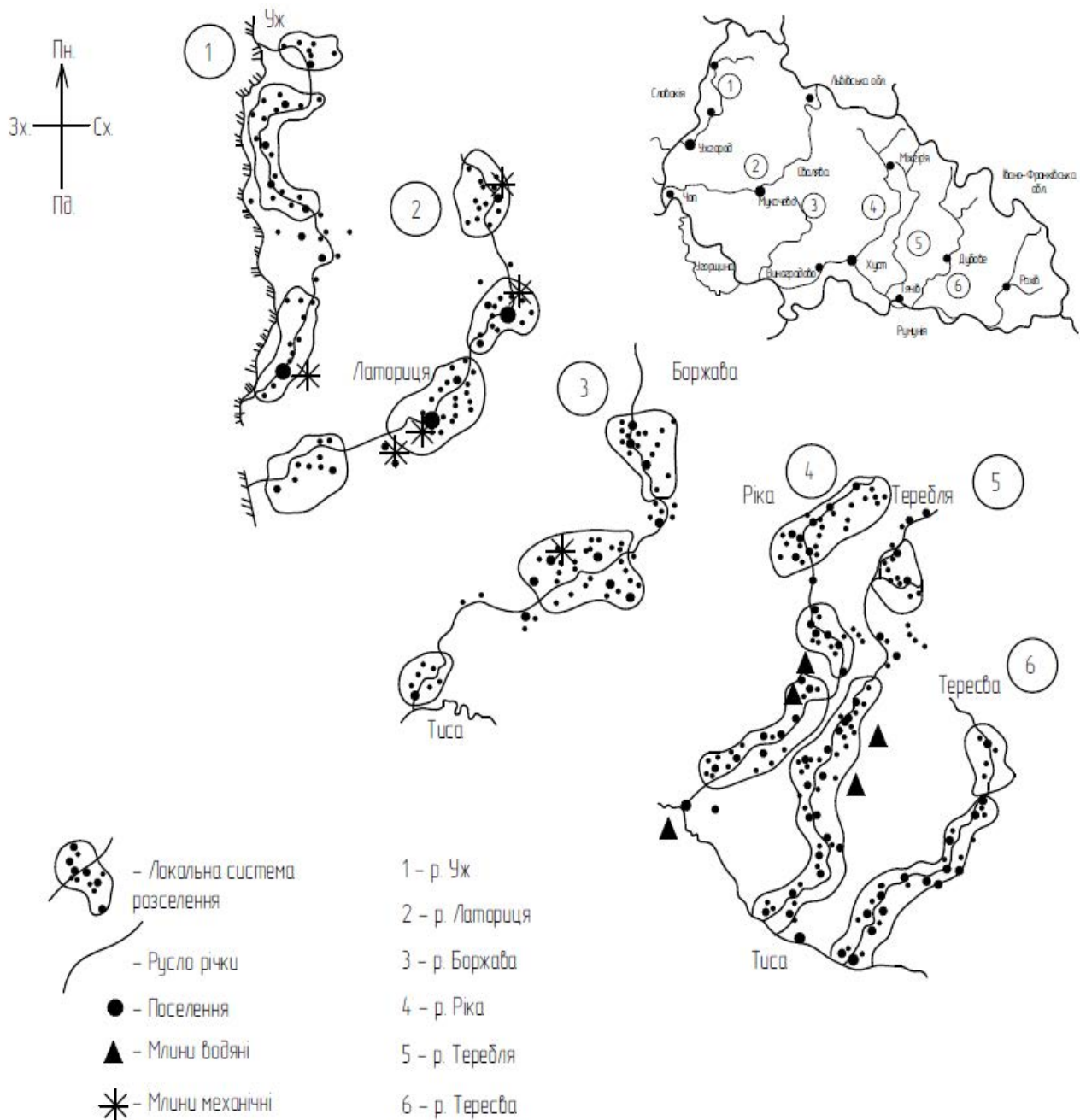

Рис.1. Схеми розміщення водяних та механічних млинів як заклади обслуговування в локальних системах розселення Закарпаття

Водяні млини з'явилися дещо раніше від вітряків і відомі з джерел від середини XIII ст., але до XVI ст. їх було мало. Наприклад, однією з найперших задокументованих згадок про водяні млини на територіях України, вважається грамота від 1266 року на володіння селом Дубяновичи, землями, сінокосами та млином, її видав Лев Данилович, князь перемиський, белзький і галицький.

Універсали українських гетьманів, ділова документація Гетьманщини налічують чимало даних про надання права власності на млини, їхню локалізацію, особливості розрахунку за помол зерна, судові справи тощо. Кінець XVIII ст. дає вже досить об'ємну писемну джерельну базу, яка засвідчує кількість млинів у різних регіонах України, їхні різновиди тощо.

Для XIX – початку XX ст. маємо вже масові найрізноманітніші писемні документи, які свідчать про бурхливий розвиток млинарства в Україні.

Стосовно Закарпаття, найбільш ранні письмові відомості про водяні млини на цій території датуються серединою XIV ст. У Березькому комітаті вони згадуються в документах 1344-1345 рр., а в Мараморошському, в селах Довгому, Задньому і Бичкові – початком XV ст.

Вже тоді водяні млини відігравали важливу роль у системі феодального господарства, були джерелом значних прибутків. Упродовж XVI – XVII ст. вони поширюються по всій території краю. В цей час практично в кожному селі був млин, два, а то й кілька. Саме тоді в окремих селах формуються своєрідні млинарські центри. Вони з успіхом обслуговували кілька навколишніх сіл. Так, у с. Боржаві об'єднання мельників відоме з XVI ст. (рис.2).

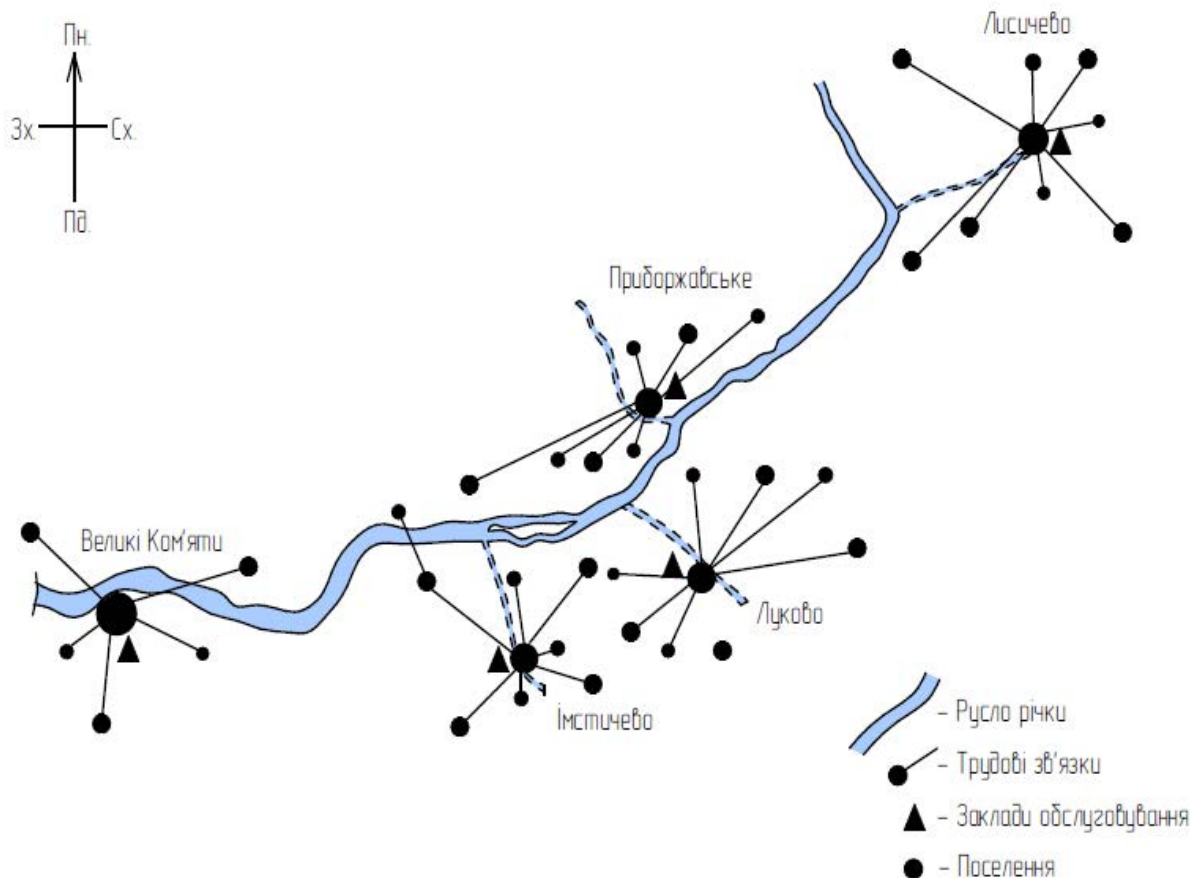

Рис.2. Схема розміщення водяних млинів верхньої частини річки Боржава у XVI-XVII ст.

Конструктивно-технічне й архітектурне вирішення будівель водяних млинів відповідало традиційним способам народного будівництва, поширеним у тій чи іншій місцевості. Відповідно до них корпус млина міг мати зрубну або каркасну конструкцію, значно рідше – муровану. Так, в українських Карпатах, на Бойківщині й Гуцульщині, найбільш поширені зрубні будівлі водяних млинів.

З індустріалізацією світу парові млини на Закарпатті почали діяти наприкінці 60-х – на початку 70-х років XIX століття. Також їх поява була спричинена тим, що млинарство у XIX – на початку XX ст на Закарпатті втягнулось в сферу товарно-грошових відносин. Саме тоді відбувся найбільш інтенсивний розвиток будівництва водяних млинів на думку багатьох дослідників. На той час на українських землях функціонувало щонайменше 10 тис. водяних млинів. Вони вже були в Мукачеві, Берегові, Виноградіві, в селах Великі Береги та Великі Лучки, Шелестово, Гать, Буча, Клячаново, Варах, Мараморош-Сігет.

Альтернативу паровим млинам становили водяні. Їх було 73,8% із усіх, в окремих селах – по два й більше. У селі Вари Берегівського району, яке 1657 року сплюндрували поляки, а 1660-го – турки, селяни викупили в Софії Баторі великий млин на Боржаві. Завдяки цьому поселення почало відроджуватися. А власник с. Великі Лучки, капітан мукачівського замку Янош Балін, збудував у Рафайлівському лісі на річці Серне млин із чотирма жорнами, забезпечивши роботою п'ятеро осіб.

Водяні млини мали вплив на систему розселення, до прикладу, село Гребля на Іршавщині, перша згадка про яке датується 1490-м, виникло поблизу водяного млина на р. Боржава. Тут зробили велику дерев'яну греблю зі шлюзами, її дубові палі збереглися донині. Село Пацканьово, що на Ужгородщині, спромоглося побудувати на р.Бистра аж шість млинів, де працювало приблизно 18 робітників. Перший спорудили в 1898-му, решту – до середини XX століття. Власником цих млинів був виходець із Польщі пан Звурський (на прізвисько Матій). А ченці Мукачівського монастиря з дозволу короля Фердинанда - 1552 року побудували на Латориці водяний млин, що обслуговував монастир і навколишні села.

Особливу увагу привертає село Луково на Іршавщині. Тут майже 200-річний водяний млин і досі зберігся в робочому стані на подвір'ї родини Сенинців. Їхнє господарство – це певного роду музей, куди приходять багато відвідувачів, аби подивитися на унікальну історичну споруду.

Однак, якщо в Лукові водяний млин радує око сучасників, то 703 такі об'єкти вже давно зникли. До прикладу, в с. Медведівці, що на Мукачівщині, на початку 1700-х в урочищі Кирничина на Ферковому потоці Федір Горкій

побудував великий водяний млин на три жорна, який понад 150 років обслуговував навколишні села. А в с. Чертеж на Ужгородщині заможний господар Іван Коцак наприкінці 1800-х спорудив водяний млин на два жорна. Його колесо приводила в дію вода від штучного озера маєтку губернатора краю Костянтина Грабара (1935 – 1938).

Рис. 3. Млин у Великих Ком'ятах, збудований 1890 року

Із млинами Закарпаття пов'язано чимало цікавих історій. Зокрема в селі Лисичово, що на Іршавщині, граф Телекі побудував водяний млин, на якому в 1760 році створив підприємство з виробництва паперу. Жорна (можливо, вальці) перемелювали ганчірки та паперову макулатуру на спеціальну масу для виготовлення паперу. Ще один водяний млин із села Колочава з 1967 року продовжує свою історію як експонат у Закарпатському музеї народної архітектури та побуту. Він є зразком найбільш поширеного у нас типу млинів кінця ХІХ – початку ХХ століття. У техніці спорудження водяні млини мали спільні риси з житловим будівництвом того часу. Вони склалися з двох приміщень: одне – для механізмів млина, друге – для млинаря.

Помел зерна проходив у кам'яних жорнах. Але траплялися й такі, де використовували вальці (так звані вальцьові млини). Такий млин мав Верхній Коропець на Мукачівщині. Вальці являли собою два металічні циліндри з перехресними нарізками, що оберталися в протилежних напрямках.

Чехословацька влада продовжувала розвивати борошномельну промисловість. За її часів, у 1920 – 1930-х, збудували нові млини в селах Тересва, Іванівці, Ракошино, Кайданово, Кальник, Новоселиця, Сторожниця,

Щасливе, Буштино, Велика Добронь, Страбичово, Гать, містах Виноградів, Чоп, Іршава та два – в Ужгороді.

За неповними даними, у 1934 р. на Закарпатті налічувалося 498 діючих млинів, з них 454 – водяних, 13 – парових, 5 – електричних, 26 – моторних. Багато млинів, що діяли в населених пунктах краю до 1944 року, в архівних та інших історичних документах не значаться. Зокрема в селах Кальник, Медведівці, Шкуратівці, Копинівці, Микулівці, Щасливе та Барбово Мукачівського району; Кибляри, Лінці, Руські Комарівці, Чертеж, Сторожниця й Анталовці Ужгородського району; Великі Ком'яти (рис.3) на Виноградівщині; Колочава на Міжгірщині; Пасіка Свалявського району; Зарічово Перечинського.

Після встановлення в краї радянської влади, з метою забезпечення потреб населення та інших споживачів борошномельної продукції створила Закарпатський обласний млиновий трест, до якого увійшло 56 підприємств. До кінця року вони переробили 24 тис. тонн зернових на 5940 тис. крб, а вже в 1946-му підприємства виробили 55290,6 тонни борошна та 333,8 тонни крупи. Мололи пшеницю, жито, ячмінь, кукурудзу, овес, гречку, сою, льон та горох.

Крім борошномельних агрегатів окремі млини мали 23 маслобійні (олійниці), які виробляли щорічно понад тисячу тонн олії. Загальна потужність усіх силових установок 56 млинів становила 4540 кінських сил. Ці підприємства в такому складі працювали до 1947-го. Того ж року було проведено реорганізацію. Тоді ліквідували 17 млинових управлінь, а на їхній базі створили 8 млинових комбінатів: Березівський, Виноградівський, Буштинський, Іршавський, Мукачівський, Ракошинський, Страбичівський та Ужгородський, ще 14 млинів залишили на самостійному балансі. Затим у 1955-му сім млинів, які працювали збитково, передали місцевим органам сіл Великий Раковець, Вишково, Вари, Нове Давидково, Велика Добронь, Руське та Великі Лучки.

Найбільш потужним підприємством із переробки зернових був Ужгородський млиновий комбінат. До його складу входили млин-завод № 1, що був розташований на нинішній Жупанатській, млини №2 по вул. Мукачівській, 73 та №3 по вул. Станційній, 52. У складі млинового тресту в Берегові працював завод екстрактних масел. А на 26 млинах були підсобні господарства, які сотнями й десятками тонн збирали зернові, картоплю, насіння соняшнику, конопель, винограду. Крім того, млини в селах Тересва, Страбичово мали свої пилорами, продукцію яких використовували для ремонту підприємств тресту

Однак, за технічного прогресу ці крихітні сірі споруди біля швидких гірських потічків завмерли. 1956 року млиновий трест ліквідували, а його

підприємства передали Закарпатському облуправлінню промисловості продтоварів, але не надовго, адже з 1957-го вони перейшли на баланс новоствореного тресту хлібопекарної й борошномельної промисловості Закарпатського облуправління продтоварів.

З кінця 60-х років ХХ ст. почався адміністративний наступ проти народного млинарства, яке чиновниками розглядалося як залишок приватновласницького виробництва. На власників млинів накладалися непосильні податки, штрафи, а місцеві виконкоми домагалися їх повного знищення. Далі ці підприємства аж до 2001 року підпорядковувались управлінню хлібопродуктів, харчової промисловості агропромислового комплексу.

В архівних документах можна знайти інформацію, що з року в рік діючих млинів, які входили до системи борошномельної промисловості, ставало дедалі менше, і на початку 1982-го їх налічувалося всього 16. Із них тільки п'ять водяних. На той час сім млинів ще працювали в колгоспах.

В аграрно-промисловому секторі, починаючи з 1970-х, започаткували будівництво великих підприємств із переробки та збереження зернових. Ужгородський аграрно-промисловий комбінат, що розташований у селі Розівка на Ужгородщині, запрацював у 1980 році. Це величезний комплекс, до складу якого увійшли комбикормовий завод із силосним корпусом для зберігання сировини, два металеві елеватори, млин-завод потужністю помелу 500 тонн зернових на добу, консервний переробний цех, цехи з виробництва м'ясо-ковбасної та макаронної продукції. Крім того, комбінат мав свинокомплекс на 1500 голів. Цей гігант був одним із шести, які діяли того часу в Україні. Окрім забезпечення борошномельною продукцією, зерновими та комбикормами західного регіону, він працював на експорт у Чехословаччину, Угорщину та Румунію.

Так, упродовж кінця 60-х – початку 80-х років ХХ ст. було знищено величезну кількість пам'яток народного млинарства.

На початку 90-х років економічна криза охопила всі сфери життя держави. У незалежній Україні відбулася приватизація, з часом почала зменшуватися потреба в послугах борошномельних підприємств.

Так закінчилася ера борошномельної промисловості Закарпаття, яка стала частиною багатовікової історії нашого краю. На сьогодні в Закарпатті збереглося лише декілька зразків традиційних водяних млинів. Історики з сумом констатують, що трохи більше 700 млинів зникли, деякі з них в дуже плачевному та майже невпізаному стані, а деякі з водяних млинів працюють і сьогодні. До прикладу, нині в Ужгороді замість трьох млинів, які раніше діяли,

працює тільки один. Він належить приватному підприємцю Василю Цірику й знаходиться на території старого елеватора.

Вплив ужгородського млина в систему розселення

Враховуючи, що місто було рясно посноване рукавами Великого та Малого Ужа, населення навчилося використовувати природні блага. Передовсім, встановлювали млини.

Станом на початок ХХ-го століття паровий млин в Ужгороді (рис.4), який належав акціонерному товариству, був найбільшим борошняним підприємством на території краю, а також вважався ще й найкраще оснащеним технікою. Тут працювали 64 робітники. Підприємство було обладнане паровими машинами загальною потужністю 380 кінських сил на 8 жорен. За допомогою них на ньому щороку переробляли 115 тис. центнерів зерна на 2 млн 70 тис. корун. Цей млин 1796 року побудували багаті купці. За свою 200-річну історію він працював на парі, воді Малого Ужа та електроенергії.

Величезну покинуту будівлю млина в історичному центрі Ужгорода містяни пам'ятають як якусь “коробку” без вікон, на ніхто на неї уваги не звертав. Проте ця будівля була дуже старою і цілком мала право називатися пам'яткою промислової культури Ужгорода.

Зовні здавалося, що будівля чотириповерхова, однак всередині було лише одне старезне дерев'яне перекриття, яке ділило приміщення на два поверхи. Вантажівки з зерном під'їжджали до млина з торця – з боку лінгвістичної гімназії. Зерно розвантажували вручну, а потім за допомогою електричного підймального механізму – талі – піднімали мішки на другий поверх. Там зерно висипали у великі мукомельні ємності, знизу ж отримували вже борошно.

Рис.4. Вид на ужгородський млин на Малому Ужі

У книзі «Нариси історії Закарпаття», яку у співавторстві уклали історик Іван Гранчак, написано, що млин звели 1796-го року багаті купці. Інший науковець Йосип Кобаль вважає, що млин стояв ще за часів Другетів, але у XIX-му столітті його перебудували. Працював млин на енергії води, яку брав з Малого Ужа, – каналу, що протікав через місто сучасними вулицями Підградською та Фединця. Петро Сова писав, що на древньому Млинському каналі, спорудженому ще за Другетів, працювало кілька підприємств, крім млина, що належали місту: лісопилка, валяльня. Але саме млин казна продала приватним особам у 1900-му році.

На той час млин вже кілька років як почав використовувати парову енергію. За інформацією Йосипа Кобаля, сталося це влітку 1891-го року, а згодом саме на ужгородському млині вперше почали виробляти й використовувати у своїй роботі електричний струм.

Найбільше борошняне підприємство тогочасного краю фактично й дало поштовх електрифікації міста, було таким собі міні-ГЕС. У ті часи міським головою був Михай Фінцицький. На посаду його обирали двічі: з 1890-го по 1894-ий роки та з 1904-го по 1916-ий. Тож, на думку дослідників, за його керування і за його ініціативи в Ужгороді й з'явилася електрика та водогін. Офіційною датою появи електричного освітлення в місті вважається 1902 рік, тоді, коли в іншій частині України електрика з'явилася лише після 1917 року.

Це підприємство було таким потужним і значимим, що вулицю, на якій стояв млин, офіційно так і називали – Млинською. Тягнулася вона частиною сучасної вулиці Довженка, через Поштову площу і наверх Жупанатським пагорбом аж до сучасної 4-ї школи. Місце розташування ж млина було на Маломостовій вулиці, буд. 2 позаду колишнього кафе “Молочарня”. Нині на місці старого млина, який десятиліттями стояв пустою, у 2000-х роках звели офісний комплекс, який знаходиться на початку вулиці Жупанатської під номером 1. Однак при цьому саму будівлю млина рідко можна побачити на старих світлинах і поштових листівках.

Цей млин закрили у 1972-му році, як непотрібний. Разом з цим зупинилися ще два ужгородських млини: на вулицях Мукачівській і Станційній. А все тому, що в ті роки у Розівці відкрився потужний аграрно-промисловий комплекс з пшеничним млином та елеваторами для зберігання зерна. Нині він є філією ТзОВ “Зерно-переробна компанія “ЮМАС”, на сайті якого значиться, що млин у Розівці має застаріле обладнання, встановлене у 1960-1980-х роках минулого століття, однак потужності має великі, здатен переробити 500 тонн зерна на добу, де працюють 2 лінії переробки зерна по 250 тон. Зрозуміло, що старенький ужгородський млин не міг конкурувати з таким промисловим гігантом, тому став нерентабельним.

Саме застарілістю млина пояснюється зупинення його роботи. Сама будівля млина була на той час вже дуже слабкою. Не відомо точно, куди після закриття підприємства поділося все, що знаходилося всередині, та, скоріше за все, старе обладнання просто здали на металолом, адже нічого цінного там не було. Спочатку планували зробити у приміщенні млина виставкову залу – показати товари народного вжитку, виготовлені саме на Закарпатті. Однак фахівці, котрих відправили перевірити будівлю, сказали, що фундамент там дуже слабкий, а укріпити його коштуватиме великих грошей, яких на той час не було.

Висновки.

Таким чином, охарактеризувавши етапи розвитку млинарської справи на Закарпатті можемо констатувати, що наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. водяні млини були обов'язковими атрибутами села. Поширенню водяних млинів на Закарпатті сприяла велика кількість гірських струмків і швидкоплинних річок, воду яких вміло використовували для господарських потреб, скеровуючи її на млинове колесо. Розташування млинів мало значний вплив на систему розселення та сполучення між поселеннями, а також на зайнятість населення. Однак, значні соціально-економічні перетворення за роки радянської влади, механізація та електрифікація сільського виробництва сприяли зникненню значної кількості традиційних водяних млинів. Тільки окремі млинарські будівлі дійшли до нашого часу. Декілька з них зберігаються як пам'ятки народної архітектури та хліборобського ремесла у музеях краю, а декотрі надзвичайно цікаві і цінні будівлі, створені талановитими народними зодчими зберегли свою красу для нащадків і діють ще й сьогодні. Є світові традиції адаптації старих будов млинів перетворювати в культурно-освітні осередки, готелі чи квартири для творчої молоді. Такі традиції має місто Прага (старий водяний млин на річці Чертовка працює як культурний осередок), в місті Цюриху (старий водяний млин на річці Лімнат працює як туристичний осередок) тощо. Проте, маємо і неприємні традиції, коли стародавні млинові комплекси були знищені.

Тема млинарства є многогранною, тому що млини з давніх часів використовували в будівництві різного характеру.

Література:

1. Добра Д. Поки крутиться колесо старого млина.... Інтернет-видання «Закарпаття онлайн Beta». Блоги. 23.01.2011. URL: <https://zakarpattya.net.ua/Blogs/78305-Poky-krutytsia-koleso-staroho-mlyna>
2. Духнович І. Ужгородський млин виробляв електрику вже тоді, коли Москва ще сиділа у п'їтми. Zakarpatpost.net. 24.09.2018. URL:

https://zakarpatpost.net/2018/09/24/%D1%83%D0%B6%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B4%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D0%BC%D0%BB%D0%B8%D0%BD-%D0%B2%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D1%8F%D0%B2-%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%BA/#google_vignette

3. Копча В. Де той млин на Закарпатті, в якому легіні зацілували Марічку. Depo.ua. 04.06.2017. URL: <https://zak.depo.ua/ukr/zak/de-toy-mlin-na-zakarpatti-na-yakomu-legini-zacilovali-marichku-20170602582883>

4. Коцан В., Сологуб Т. Традиційні водяні млини на Закарпатті XIX – XX ст. Український млинологічний альманах. 2014. С. 86–90.

5. Літераті Т. Втрачений Ужгород: старовинний млин на Малому Ужі. Про Захід. 30.09.2015. URL: <https://prozahid.com/content-18046-html/>

6. Масненко В. Млинарство, млини, мельники у часопросторі української традиційної етнокультури: перспективи для дослідження. Український млинологічний альманах. 2014. С. 14–20.

7. Масненко В.В., Ракшанов В.Б. Українська хата. Науково-популярне видання. – Черкаси: Брама–Україна, 2012. – 190 с.: іл

8. Старовинні млини України. Landmarks.in.ua. URL: <https://landmarks.in.ua/interesting/old-mills-in-ukraine>

9. Туряниця Ю. На Закарпатті 100 років тому було майже тисяча млинів. Інтернет-видання «Закарпаття онлайн Beta». Соціо. 13.10.2017. URL: <https://zakarpattya.net.ua/News/175144-Na-Zakarpatti-100-rokiv-tomu-bulo-maizhe-tysiacha-mlyniv>

Ph.D., associate professor **Yolana Holyk**,
Lecturer **Tetyana Fedoryanich**, student **Yuliia Pudhorodska**
Uzhhorod National University

DEVELOPMENT OF MILLING IN THE TERRITORY OF TRANSCARPATHIA AS AN ESTABLISHMENT OF SERVICING THE POPULATION

The object of investigation in the statistics is the ministry, as the basis of serving the population and the point of application of people. Since historical times, the Galusia Mlinary, in Transcarpathia, has had a large population. The Vodian Mlyn has reached the majority of Transcarpathian settlements. In fact, the smallest village could employ two or three priests. During the industrial period, the development of agriculture and mining industry took on an industrial character. Mlinary farming has

always been widespread in Ukraine, closely connected with the development of agriculture, and, obviously, a significant way of living. Together with agriculture itself, it creates a constant of Ukrainian ethnicity. Harvesting of grain crops began with the expansion of agriculture on Ukrainian lands. Among other industries, one of the most important, which developed on the basis of internal capital, was the boron mill. Having originated as a traditional type of government activity of the Ukrainians, ministerialism quickly transformed into one of the most important branches of the grub industry, which processes grain into beetroot and cereals. Also, the appearance of rainfall in other settlements is small and has an important impact on the development of the settlement system, employment of the population, and income between settlements.

It's important that the water flies appeared first in the wind turbines. The rushing force of the water launched a whole mechanism, it did not lie there in the weather, the water flowed forever. Most of the water lakes in Ukraine were formed on rivers with "character" - Pivdenny Bug and Ros. There were a lot of them in Transcarpathia, which was famous for its water mlins in ancient times, and even in the period of the 17th – 18th centuries there was no alternative to them. A particularly wide distribution of water lines in this territory was facilitated by the presence of a significant number of Girsky streams and small rivers.

It was characteristic of Transcarpathia that Mlin became part of the mlinarsky garden, like small other hospodars. A series of felting mortars for beating matter from sheep wool, felting for the beating and fluffing of sheep germs. These rulers' spores worked with simple, but practical mechanisms, like water brought into the river.

As to document documents to the State Archives of the Transcarpathian region, in 1875 there were 953 millenniums in four committees of the region, including 13 steam ones, 704 small water ones, water ones, and wind ones. At the end of the 19th century, they quickly processed over a million centners of grain. And there were 2,546 workers working here, including 1,208 millers, 1,175 assistant workers, 112 day laborers and 75 drivers.

Key words: mlyn; settlement system; settlement; public service institution; point of application.

REFERENCES

1. Dobra D. Poky krutytsia koleso staroho mlyna.... Internet-vydannia «Zakarpattia onlain Beta». Blohy. 23.01.2011. URL: <https://zakarpattyia.net.ua/Blogs/78305-Poky-krutytsia-koleso-staroho-mlyna> {in Ukrainian}.
2. Dukhnovych I. Uzhhorodskyi mlyn vyrobliav elektryku vzhe todi, koly Moskva shche sydila u pitmi. Zakarpatpost.net. 24.09.2018. URL:

https://zakarpattypost.net/2018/09/24/%D1%83%D0%B6%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B4%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D0%BC%D0%BB%D0%B8%D0%BD-%D0%B2%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D1%8F%D0%B2-%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%BA/#google_vignette {in Ukrainian}.

3. Kopcha V. De toi mlyn na Zakarpatti, v yakomu legini zatsiluvaly Marichku. Depo.ua. 04.06.2017. URL: <https://zak.depo.ua/ukr/zak/de-toy-mlyn-na-zakarpatti-na-yakomu-legini-zaciluvali-marichku-20170602582883> {in Ukrainian}.

4. Kotsan V., Solohub T. Tradytsiini vodiani mlyny na Zakarpatti KhIKh – KhKh st. Ukrainskyi mlynolohichnyi almanakh. 2014. S. 86–90. {in Ukrainian}.

5. Literati T. Vtrachenyi Uzhhorod: starovynnyi mlyn na Malomu Uzhi. Pro Zakhid. 30.09.2015. URL: <https://prozahid.com/content-18046-html/> {in Ukrainian}.

6. Masnenko V. Mlynarstvo, mlyny, melnyky u chasoprostori ukrainskoi tradytsiinoi etnokultury: perspektyvy dlia doslidzhennia. Ukrainskyi mlynolohichnyi almanakh. 2014. S. 14–20. {in Ukrainian}.

7. Masnenko V.V., Rakshanov V.B. Ukrainska khata. Naukovo-populiarne vydannia. – Cherkasy: Brama–Ukraina, 2012. – 190 s.: il {in Ukrainian}.

8. Starovynni mlyny Ukrainy. Landmarks.in.ua. URL: <https://landmarks.in.ua/interesting/old-mills-in-ukraine> {in Ukrainian}.

9. Turianytsia Yu. Na Zakarpatti 100 rokiv tomu bulo maizhe tysiacha mlyniv. Internet-vydannia «Zakarpattia onlain Beta». Sotsio. 13.10.2017. URL: <https://zakarpattya.net.ua/News/175144-Na-Zakarpatti-100-rokiv-tomu-bulo-maizhe-tysiacha-mlyniv> {in Ukrainian}.